

Пожидаєва О. В. Зміст навчальних програм фахових дисциплін у контексті підготовки майбутніх соціальних педагогів до консультативної діяльності / О. В. Пожидаєва// Актуальні проблеми соціології, психології, педагогіки : зб. наук. пр. – Київ. нац. ун-т ім. Тараса Шевченка – 2012. – №14. – С. 209–216.

Пожидаєва Оксана Володимирівна,
старший викладач кафедри соціальної роботи та практичної психології
Академії праці і соціальних відносин ФПУ, кандидат педагогічних наук

УДК 37.013.42:159.9.072

Зміст навчальних програм фахових дисциплін у контексті підготовки майбутніх соціальних педагогів до консультативної діяльності

Анотація

У статті представлено результати контент-аналізу змісту навчальних програм фахових дисциплін у контексті підготовки майбутніх соціальних педагогів до консультативної діяльності.

Ключові слова: фахові дисципліни, зміст навчальних програм, підготовка майбутніх соціальних педагогів, консультативна діяльність.

Аннотация

В статье представлены результаты контент-анализа содержания учебных программ профильных дисциплин в контексте подготовки будущих социальных педагогов к консультативной деятельности.

Ключевые слова: профильные дисциплины, содержание учебных программ, подготовка будущих социальных педагогов, консультативная деятельность.

Annotation

The paper presents the results of content analysis of the professional discipline training program in the context of preparation of future social teachers to consultative activity.

Key words: professional disciplines, the content of training program, the preparation of future social teachers, consultative activity.

Соціально-економічний розвиток Української держави, процеси інтеграції в загальноєвропейський освітній простір зумовлюють нові вимоги до якості підготовки фахівців соціальної сфери. Перед вищими навчальними закладами постає завдання підготовки соціальних педагогів, здатних надавати населенню кваліфіковану допомогу у вирішенні життєвих проблем.

Одним із провідних видів професійної діяльності соціальних педагогів є консультування. Законом України “Про соціальні послуги” передбачено, що соціальний педагог має надавати консультативні послуги з питань поліпшення взаємин клієнта з навколишнім соціальним середовищем; виявлення та сприяння розвитку різнобічних інтересів і потреб осіб, що

перебувають у складних життєвих ситуаціях; організації індивідуального, навчально-виховного та корекційного впливів; захисту прав та інтересів осіб; надання інформації про соціальні гарантії, пільги; розповсюдження просвітницьких і культурно-освітніх знань; сприяння профорієнтації та працевлаштуванню [6].

Аналіз наукових досліджень з проблеми підготовки майбутніх соціальних педагогів дозволив встановити, що існує об'єктивна суспільна значущість якісної підготовки соціального педагога в умовах вищого навчального закладу. Встановлено, що даній проблемі приділено належну увагу, зокрема, вітчизняними (О. Безпалько, Р. Вайнола, І. Зверева, А. Капська, Л. Міщик, В. Поліщук, С. Харченко та інші) та зарубіжними вченими (В. Бочарова, Ю. Галагузова); достатньо повно досліджено окремі наукові проблеми, які стосуються підготовки майбутніх соціальних педагогів до різних видів професійної діяльності (І. Ковчина, Я. Кічук, С. Пащенко, Л. Пундик, О. Тютюнник, О. Лісовець та інші).

Підготовку майбутніх соціальних педагогів науковці визначають як процес і результат формування готовності до певної професійної діяльності; цілісний неперервний процес становлення особистості фахівця; процес формування фахівця нового типу, який має швидко й адекватно реагувати на зміни в суспільстві, компетентно вирішувати соціально-педагогічні проблеми; система організаційно-методичних заходів, які забезпечують формування професійної спрямованості, знань, умінь, навичок.

Відповідно до освітньо-кваліфікаційної характеристики, підготовка студентів до консультативної діяльності є важливою в професіоналізації і фаховому становленні соціальних педагогів. В освітньо-кваліфікаційній характеристиці соціального педагога (2008 р.) до переліку посад кваліфікаційного рівня “бакалавр” введено посаду – педагог-консультант соціальної служби, центрів дітей та молоді, центрів розвитку та планування сім'ї, притулків і приймальників розподільників. Фахівець підготовлений за освітньо-кваліфікаційним рівнем “спеціаліст”. може займати посади: консультант, консультант психолого-медико-педагогічної консультації; консультант спеціалізованих служб, центрів [13, 6–8].

Професійна підготовка майбутніх соціальних педагогів, відповідно рекомендованому переліку навчальних дисциплін згідно освітньо-професійної програми, складається з циклу соціально-гуманітарної, природничо-наукової, загальноекономічної, професійної та практичної підготовки. Більшу увагу ми приділимо характеристиці фахових дисциплін. Фахові дисципліни, ми визначаємо як такі, що відображають специфіку конкретної предметної сфери професійної діяльності і базуються на основі загальнопредметного змісту освіти. У більшості досліджень фахові дисципліни визначено як предмети циклу професійно-орієнтованих дисциплін.

Метою статті є представлення результатів контент-аналізу змісту навчальних програм фахових дисциплін у контексті підготовки майбутніх

соціальних педагогів до консультативної діяльності у вищих навчальних закладах України.

Для досягнення мети, ми провели опитування студентів четвертих, п'ятих курсів вищих навчальних закладів, що навчаються за спеціальністю "соціальна педагогіка". Метою опитування було визначення переліку фахових дисциплін, які, на думку студентів старших курсів, є основою підготовки до здійснення майбутньої професійної консультативної діяльності. До опитування було залучено 157 осіб. За результатами опитування, було з'ясовано, що студенти віддали перевагу таким дисциплінам, як "Вступ до спеціальності" (5%), "Соціальна педагогіка" (24%), психологічні дисципліни ("Загальна психологія", "Соціальна психологія", "Вікова та педагогічна психологія" "Психодіагностика") (31%), "Технологія соціально-педагогічної роботи" (13%), "Етика соціально-педагогічної діяльності" (11%), дисципліни за напрямками соціально-педагогічної діяльності ("Основи профорієнтаційної роботи", "Соціальний супровід сім'ї", "Соціально-педагогічна профілактика правопорушень" та інші) (16%). Крім того, ми вважали за доцільне здійснити аналіз програм таких фахових дисциплін, що відповідали б наступним умовам: дисципліни, що входять до змісту державної атестації; дисципліни, з яких передбачене написання курсових робіт; дисципліни, що викладаються на всіх курсах; дисципліни різні за кількістю кредитів та модулів; дисципліни з різними формами підсумкового контролю.

На наступному етапі ми здійснили контент-аналіз навчальних програм фахових дисциплін, зміст яких стосується аспектів підготовки майбутніх соціальних педагогів до консультативної діяльності. Нами було проаналізовано навчальні програми вищих навчальних закладів Запорізького національного університету (ЗНУ), Інституту психології і соціальної педагогіки Київського університету імені Бориса Грінченка (КУ імені Бориса Грінченка), Інституту соціальної роботи та управління Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова (НПУ імені М. П. Драгоманова), Луганського національного університету імені Тараса Шевченка (ЛНУ імені Тараса Шевченка), Ніжинського державного університету імені Миколи Гоголя (НДУ імені Миколи Гоголя). Акцентуємо увагу на деяких з них. Так, вивчення дисципліни "Вступ до спеціальності" передбачає ознайомлення студентів із сутністю соціально-педагогічної діяльності, формування гуманістично-орієнтованого професійного світогляду. В. Кратіонова (ЛНУ імені Тараса Шевченка) в навчальній програмі курсу "Вступ до спеціальності" розглядає характеристику об'єктів і суб'єктів соціально-педагогічної діяльності, обґрунтування нових парадигм соціального виховання та соціалізації особистості, особливості роботи з окремими групами клієнтів та інше [11]. О. Денисюк (КУ імені Бориса Грінченка) у змісті програми навчальної дисципліни "Вступ до спеціальності" виділяє особливості соціально-педагогічної діяльності, зокрема побудови відносин між особистістю та

суспільством, пошук оптимальних шляхів соціалізації, соціальної захищеності особистості тощо [2].

Навчальна дисципліна “Соціальна педагогіка” має закласти основу професійної діяльності майбутніх соціальних педагогів. Майбутні фахівці повинні знати основні категорії, функції, принципи та методи соціально-педагогічної діяльності; зміст і напрями соціально-педагогічної роботи з різними віковими і соціальними категоріями населення. Уміти застосовувати базові знання соціальної педагогіки в плануванні професійної діяльності, при виборі ефективних форм і методів соціальної роботи з різними групами клієнтів. Зміст навчальної програми курсу “Соціальна педагогіка” О. Безпалько (КУ імені Бориса Грінченка) містить базові теоретичні положення соціальної педагогіки як науки, структуру, принципи, ресурсне забезпечення, методи соціально-педагогічної діяльності; зміст соціально-педагогічної діяльності з різними типами сімей, з дітьми та молоддю з обмеженими функціональними можливостями, з дітьми та молоддю, що проявляють різні форми дезадаптації; особливості роботи в територіальній громаді як соціалізуючому просторі особистості [15, с. 5–8]. Так, наприклад, навчальна програма курсу “Соціальна педагогіка”, укладач Н. Заверико (ЗНУ), містить питання специфіки соціально-педагогічної роботи з різними групами і категоріями населення [4]. Ми вважаємо, що зміст курсу “Соціальна педагогіка” може бути теоретичною основою для формування практичних умінь здійснення соціально педагогічної консультативної діяльності.

Одним із головних чинників фахового становлення соціального педагога, який здійснюватиме консультативну діяльність у соціальній сфері є знання отримані при вивченні психологічних курсів. Змістом навчальної дисципліни “Загальна психологія” передбачено вивчення поняття про особистість, особливостей розвитку психічних процесів, емоційно-вольової сфери та індивідуальних особливостей. Обов’язковим є вивчення методів психологічного дослідження, адже їх застосування також передбачено в консультативній практиці (спостереження, бесіда, опитування, тестування). О. Бондарчук у навчальній програмі дисципліни “Загальна психологія” окрім традиційних складових теми “Спілкування”, зокрема – поняття, функції, структури, пропонує розглянути міжособистісну взаємодію, роль і рольові очікування у процесі спілкування; спілкування як сприймання і розуміння людьми один одного, причинову інтерпретацію поведінки іншої людини й елементи стереотипізації у сприйнятті іншої людини, що може бути основою технології реалізації консультативного методу в роботі соціального педагога з клієнтом [1].

Зміст програми курсу “Вікова та педагогічна психологія” передбачає розкриття особливостей психічного та особистісного розвитку людини, закономірностей розвитку психіки; її індивідуально-типологічних особливостей з урахуванням віку. Програма курсу, що розроблена Т. Кричковською (НДПУ імені Миколи Гоголя) передбачає вивчення

майбутніми соціальними педагогами проблем розвитку та формування особистості на кожному віковому етапі [12]. Основні теоретичні знання зазначеного курсу студенти можуть активно застосовувати в консультативній діяльності, зокрема у процесі встановленні причинно-наслідкових зв'язків поведінки клієнта, застосування діагностичних процедур, роз'ясненні перспектив і прогнозів проблемної ситуації, що виступає причиною звернення за консультативною допомогою.

Основою консультативної діяльності є теоретичні і практичні знання курсу “Соціальна психологія”, яким передбачено вивчення характеристик процесу спілкування, поняття взаємодії і комунікації, різновиди, бар'єри спілкування, механізми взаєморозуміння, способи впливу; особливості великих і малих соціальних груп, роль особистості у структурі групових відносин. Навчальна програма дисципліни “Соціальна психологія”, що розроблена авторським колективом кафедри соціальної педагогіки НПУ ім. М. П. Драгоманова, містить тему “Психологія спілкування”, в якій крім соціально-психологічної сутності феномену “спілкування”, обґрунтовується сутність вербальної комунікації, значення комунікативних властивостей людської мови, види невербальної комунікації; проблема взаємодії (інтерації) людей, компоненти процесу взаємодії та її види; перцептивна сторона спілкування (спілкування як взаєморозуміння), а також механізми впливу у процесі спілкування. Зміст названої теми може бути основою в організації технології консультування соціально-педагогічної діяльності [16].

Програма навчального курсу “Психолого-педагогічні засади міжособистісного спілкування” розроблена авторським колективом кафедри соціальної педагогіки НПУ ім. М. П. Драгоманова [16] і програма Н. Краснової (ЛНУ імені Тараса Шевченка) [9] містять низку положень про психологічну природу та технологію спілкування в певних сферах діяльності людини, зокрема в ділових, сімейних, педагогічних, побутових стосунках. Матеріали, подані в програмі, визначають спрямованість на формування знань про закономірності спілкування, особливості міжособистісного спілкування, комунікативні вміння і навички ефективного спілкування; розвиток здатностей мислення і якостей особистості; формування вмінь саморегуляції поведінки відповідно до етичних норм. Засвоєні знання і сформовані вміння, що передбачені змістом даного курсу, можуть використовуватись майбутнім соціальним педагогом у ході лобювання інтересів клієнта, розуміння сутності і специфіки тієї чи іншої соціальної проблеми у процесі здійснення консультування.

У програмі курсу “Технології соціально-педагогічної діяльності” (розроблена кафедрою соціальної педагогіки НПУ ім. М. П. Драгоманова) у темі “Методи соціально-педагогічної роботи” психологічне консультування розглядається, як практичний метод роботи соціального педагога з клієнтами. Крім того, у темі “Технології соціальної терапії в діяльності соціального педагога” визначено проблеми терапевтичної роботи соціального педагога з

різними групами клієнтів. Акцент зроблений на проблемі шкільного психолого-педагогічного консультування, зокрема: стосунків вчитель – учень, вчителі – батьки, учень – учень; питання адаптації до навчання, до умов і вимог школи, проблеми успішності та розвитку здібностей школярів [16]. Технологію консультативної соціально-педагогічної допомоги, а також особливості, принципи та методика телефонного консультування зазначено у навчальній програмі А. Конончук (НДПУ імені Миколи Гоголя) [7].

Важливо зазначити, що реалізація консультативної діяльності соціальним педагогом передбачає наявність у нього високого рівня сформованості показників моральної культури та дотримання ним етичних норм поведінки. Саме тому, ми вважали за доцільне проаналізувати навчальні програми з фахової дисципліни “Етика соціально-педагогічної діяльності”. Програма курсу, що розроблена педагогічним колективом кафедри соціальної педагогіки НПУ ім. М. П. Драгоманова, спрямована на забезпечення студентів необхідними знаннями з основ професійної етики та навичками її реалізації на практиці. Зміст курсу містить питання історії становлення та розвитку етики соціально-педагогічної діяльності; поняття “професійна етика”, що ґрунтується на професійно-етичному кодексі, як умова становлення соціального педагога; основи етичної комунікації, етичні засоби вирішення конфліктів у соціально-педагогічній професійній діяльності; особливості етичної культури та її зв’язок з професійним іміджем соціального педагога [16]. Навчально-тематичний план курсу “Етика соціально-педагогічної діяльності” за програмою Н. Краснової (ЛНУ імені Тараса Шевченка) містить питання: предмет та задачі педагогічної етики, сутність та функції педагогічної моралі, моральні відносини в діяльності соціального педагога, етика і професійна культура соціального педагога та інше [8]. Отже, в результаті вивчення даного курсу студенти мають знати теоретичні основи педагогічного спілкування, його особливості, функції, види, структуру; основні положення кодексу професійної етики; суть методики контактної взаємодії як ефективного способу подолання психолого-педагогічних бар’єрів спілкування. Крім того, вміти використовувати різні стратегії взаємодії у професійній консультативній практиці, на гуманістичних засадах будувати міжособистісні стосунки з клієнтом.

Навчальна дисципліна професійно-орієнтованого циклу “Соціально-правовий захист населення” передбачає вивчення та розв’язання низки завдань фундаментальної професійної підготовки майбутніх соціальних педагогів щодо соціально-правового захисту особистості. У змісті навчальної програми Ж. Петрочко (КУ імені Бориса Грінченко) розкрито теоретико-методологічні основи соціально-правового захисту особистості; особливості реалізації державної політики України у цій сфері; функціональні і організаційно-технологічні засади діяльності соціального педагога, систему його соціально-правового захисту [14]. Вивчення даного курсу має

забезпечити готовність майбутніх соціальних педагогів до консультативної діяльності з питань соціально-правового захисту населення.

Тематичний зміст навчальної програми “Соціально-педагогічна профілактика правопорушень”, розробленої Н. Заверико (ЗНУ), містить проблеми девіантної поведінки, причини і фактори, що впливають на її формування, особливості роботи з важковиховуваними підлітками в умовах загальноосвітнього навчального закладу, форми і методи профілактичної роботи і подолання відхилень у поведінці дітей і підлітків. Зміст курсу може бути основою реалізації консультативної діяльності з важковиховуваними дітьми і підлітками, членами їх родини, вчителями, однолітками [5].

У навчальній програмі курсу “Соціально-педагогічна робота з різними групами клієнтів” Т. Журавель (КУ імені Бориса Грінченка) акцентує увагу на соціально-педагогічній роботі з клієнтами, що потребують екстреної соціальної допомоги: соціально-педагогічної підтримки осіб, що зазнали насильства в сім’ї, осіб, що постраждали від торгівлі людьми; соціального супроводу осіб, що повернулись з місць позбавлення волі; соціально-педагогічної роботи з попередження відмов від новонароджених дітей. Консультування автор визначає як вид соціальної послуги різним групам клієнтів [3].

Зміст навчальної програми курсу “Основи профорієнтаційної роботи”, розроблений авторським колективом соціальної педагогіки НПУ ім. М. П. Драгоманова, розкриває основні закономірності й особливості профорієнтаційної роботи соціального педагога. Структурою навчально-тематичного плану передбачено вивчення профорієнтації дітей і молоді як суспільно-економічної потреби сьогодення; характеристики професій; психологічних основ професійного самовизначення особистості; основних форм профорієнтаційної роботи соціального педагога з різними категоріями клієнтів [16]. Необхідно зазначити, що консультування за напрямом профорієнтації є одним з найпріоритетніших у діяльності соціального педагога.

Важливим є визначення наявності окремих фахових дисциплін у деяких навчальних планах вищих навчальних закладах, що безпосередньо стосуються підготовки майбутніх соціальних педагогів до консультативної діяльності. Так, курс “Основи психологічного консультування” зазначено в переліку дисциплін за вибором вищого навчального закладу в навчальних планах підготовки фахівців з освітньо-кваліфікаційного рівня “бакалавр” Інституту психології і соціальної педагогіки КУ імені Бориса Грінченка. Змістовим наповненням курсу є питання історії виникнення психологічного консультування, теорії особистості як методологічної основи психологічного консультування, технології консультативної взаємодії. “Основи психоконсультації і психокорекції” зазначено в переліку дисциплін за вибором вищого навчального закладу в навчальних планах підготовки фахівців з освітньо-кваліфікаційного рівня “бакалавр” НДУ імені Миколи Гоголя, Інституту соціальної роботи та управління

НПУ імені М. П. Драгоманова. Навчальна програма курсу, передбачає висвітлення теоретичних засад змістових, структурних та організаційних аспектів психоконсультації та психокорекції; аналіз основних концептуальних схем підходу до консультативної практики; визначення особливостей підготовки і проведення психологічного консультування (етапи, процедури, специфіку); ознайомлення слухачів з етапами психокорекційної роботи, їх засобами, техніками, формами та методами [17]. Курс “Основи соціально-педагогічного консультування” зазначено в навчальному плані підготовки фахівців з освітньо-кваліфікаційного рівня “бакалавр” ЧДПУ імені Т. Г. Шевченка. Спецкурс “Технології індивідуального консультування” зазначено в навчальному плані підготовки фахівців з освітньо-кваліфікаційного рівня “спеціаліст” ЛНУ імені Тараса Шевченка. Навчальною програмою курсів передбачено, що студенти мають засвоїти теоретичні і практичні основи консультативної діяльності соціального педагога. У змісті теоретичних занять визначено цілі та задачі консультативної допомоги з позиції теоретиків різних психологічних шкіл (А. Маслоу, Р. Кочюнас, Р. Мей); розкрито типи консультування; визначено особистісні якості консультанта; обґрунтовано зміст технологічних етапів консультативної бесіди тощо [10].

Здійснений нами контент-аналіз змісту фахових дисциплін за навчальними програми вищих навчальних закладів України надав можливість визначити кількісні характеристики. Нами було проаналізовано 28 навчальних програм до 13 фахових дисциплін. Ми здійснили спробу визначити питому вагу змісту окремих тем, питань, що передбачають підготовку майбутніх соціальних педагогів до консультативної діяльності. Проведений нами аналіз дозволив встановити наступне: що 18% програм містять питання, де розкриваються теоретичні основи консультування як методу роботи соціального педагога (психологічний аспект); у 14% програм визначено етичні засади консультативної діяльності; особливості консультування різних категорій клієнтів зазначено у 11%, питання технології консультування розкрито у 14%. В той же час 43% програм не містять питань, змістових аспектів, пов'язаних з консультативною діяльністю. Таким чином, здійснений нами контент-аналіз змісту навчальних програм фахових дисциплін дозволив дійти висновку, що названі дисципліни прямо чи опосередковано впливають на формування знань, які студенти зможуть використовувати в майбутній консультативній професійній діяльності. Проте, доцільно, на нашу думку, було б впровадження навчального курсу “Теорія і практика консультування в соціально-педагогічній діяльності”(на IV курсі ОКР “бакалавр”). Зміст якого містить: теоретичні засади (базові поняття, мету, завдання напями соціально-педагогічного консультування); технологію консультативної взаємодії з клієнтом (етапи консультативної бесіди, прийоми діагностичних процедур, техніки формулювання питань, засоби використання рефреміну та інше); особливості консультативної соціально-педагогічної допомоги найбільш

вразливим категоріям клієнтів; сутність і напрями соціально-педагогічного консультування в різних сферах життєдіяльності людини, зокрема, освітній, правовій, соціально-побутовій, медичній.

ДЖЕРЕЛА:

1. Бондарчук О. І. Загальна психологія : навчальна програма дисципліни для бакалаврів та спеціалістів / Бондарчук О. І. – К. : МАУП, 2002. – 20 с.
2. Денисюк О. М. Вступ до спеціальності : програма навчальної дисципліни / Денисюк О. М. – К. : Київський міський педагогічний університет імені Б. Д. Грінченка, 2009. – 34 с.
3. Журавель Т. В. Соціально-педагогічна робота з різними групами клієнтів : програма навчальної дисципліни / Журавель Т. В. – К. : Київський міський педагогічний університет імені Б. Д. Грінченка, 2009. – 37 с.
4. Заверико Н. В. Соціальна педагогіка : навчальна програма курсу / Заверико Н. В. – Запоріжжя : ЗНУ, 2007. – 15 с.
5. Заверико Н. В. Соціально-педагогічна профілактика правопорушень : навчальна програма курсу / Заверико Н. В. – Запоріжжя : ЗНУ, 2007. – 10 с.
6. Закон України “Про соціальні послуги” від 19.06.2003 р. // Відом. Верхов. Ради . – 2003. – № 45. – С. 358.
7. Конончук А. І. Технології соціально-педагогічної діяльності : навчальна програма / Конончук А. І. – Ніжин : Видавництво НДПУ ім. М. Гоголя, 2004. – 46 с.
8. Краснова Н. П. Етика соціально-педагогічної діяльності : навчальна програма курсу / Краснова Н. П. – Луганськ : ЛНУ імені Тараса Шевченка, 2007. – 13 с.
9. Краснова Н. П. Психолого-педагогічні засади міжособистісного спілкування : навчальна програма курсу / Краснова Н. П. – Луганськ : ЛНУ імені Тараса Шевченка, 2007. – 11 с.
10. Краснова Н. П. Технології індивідуального консультування : навчальна програма курсу / Краснова Н. П. – Луганськ : ЛНУ імені Тараса Шевченка, 2007. – 14 с.
11. Кратіонова В. О. Вступ до спеціальності: навчальна програма курсу / Кратіонова В. О. – Луганськ : ЛНУ імені Тараса Шевченка, 2007. – 13 с.
12. Кричковська Т. Д. Вікова та педагогічна психологія : навчально-методичний комплекс / Кричковська Т. Д. – Ніжин : Видавництво НДУ ім. М. Гоголя, 2005. – 16 с.
13. Освітньо-кваліфікаційна характеристика бакалавра, спеціаліста за спеціальністю 6.010100, 7.010105 “Соціальна педагогіка” напряму підготовки 0101 “Педагогічна освіта” / Луганський національний педагогічний університет імені Тараса Шевченка. – Луганськ : [б. в.], 2008. – С. 2–19.
14. Петрович Ж. В. Соціально-правовий захист населення : програма

навчальної дисципліни / Петрочко Ж. В. – К. : Київський міський педагогічний університет імені Б.Д. Грінченка, 2008. – 38 с.

15. Соціальна педагогіка : збірник програм для підготовки бакалаврів. – Чернівці : [б. в.], 2009. – 344 с.

16. Соціальна педагогіка : навч.-метод. комплекс / [А. Й. Капська, М. М. Барахтян, О. В. Безпалько та ін.] ; за ред. А. Й. Капської. – К. : ДЦССМ, 2003. – 338 с.

17. Соціальна педагогіка : навч.-метод. комплекс / за ред. А. Й. Капської. – К. : НПУ імені М. П. Драгоманова, 2005. – 338 с.